

راهکارهای تقویت ارتباط و فهم متقابل بین والدین با فرزندان در پرتو آموزه های اسلامی

نام گروه :

روشنا

استاد راهنما:

بتول کرمی ممتاز

دبیر گروه:

مریم صحرایی

اعضا عادی:

مریم حمیدی و شکوفه کرانی

حوزه علمیه الراضیه (سلام الله علیها) اسدآباد

استان همدان

چکیده

از آنجا که ارتباط مؤثر و فهم متقابل والدین و فرزندان پایه‌ای اساسی برای رشد سالم روانی و اجتماعی فرزندان است در این مقاله سعی شده است در دو بخش با عنوان راهکارهای تقویت ارتباط والدین با فرزندان؛ این مسأله به اجمال بررسی شود. در بخش اول ارتباط عاطفی و کلامی والدین و فرزندان و احساس امنیت برای فرزندان و در بخش دوم راهکارهای تقویت فهم متقابل والدین با فرزندان با دو بحث برطرف شدن شکاف نسلی والدین و فرزندان و آشنایی و فراگیری سواد رسانه‌ای توسط والدین بررسی شده است.

کلید واژه: فهم متقابل - والدین - فرزندان - ارتباط

– مقدمه

اهمیت ارتباط سالم و مؤثر بین والدین و فرزندان در رشد روانی، اجتماعی و عاطفی کودکان و نوجوانان بسیار موثر است. ساختن یک ارتباط سالم و قوی با فرزندان نقش حیاتی در شکل‌گیری شخصیت در رشد سازنده آنها ایفا می‌کند. خانواده پایگاه کمالات انسانی است و اساس این امر بر مودت و محبت در خانواده است و از این جهت مورد تاکید پیشوایان دین است. هرچه مودت و رحمت عمیق‌تر باشد زندگی خانوادگی از آرامش و توانایی در رشد، بیشتر برخوردار خواهد بود. همچنین در روایات اسلامی به نقش ارتباط موثر در تربیت فرزندان اشاره شده است. لذا معرفی مسئله شکاف نسلی و تفاوت دیدگاه‌ها که گاهی باعث سوء تفاهم و فاصله عاطفی می‌شود سبب می‌شود که ارائه راهکارهای عملی برای تقویت ارتباط و افزایش فهم متقابل در خانواده حائز اهمیت باشد. از آنجا که خانواده مهمترین رکن اجتماع است اگر سلامت آن از جنبه‌های مختلف تامین شود بسیاری از مشکلات اجتماع کاهش می‌یابد. دشمنان در صددند تا به خانواده که بنیان اساسی تولید و تربیت انسان است ضربه بزنند و این هدف را با برنامه‌های متنوع اجرا کرده‌اند. بنابراین لازم است مهارتهایی در زمینه نحوه صحیح تعامل با فرزندان فرا گرفته شود. این مقاله برآنست که بتواند راهکارهایی کارآمد برای تقویت ارتباط بین فرزندان و والدین از منظر دین اسلام ارائه دهد.

هدف از این تحقیق شناسایی راهکارهای موثر، برای تقویت ارتباط و فهم متقابل بین فرزندان و والدین است. لذا سوالات مطرح شده در این مقاله شامل: راه‌های تقویت ارتباط و فهم متقابل بین فرزندان و والدین چیست؟ چه عواملی می‌تواند بر اثربخشی این راهکارها تاثیر بگذارد؟ آیات و روایات درباره نوع(نحوه) ارتباط با خانواده(فرزندان) کدام است؟ چگونه می‌توان این راهکارها را در خانواده‌های مختلف اجرا کرد؟

با بررسی‌های انجام شده در زمینه موضوع تحقیق، کتابها و مقالاتی که در زمینه ارتباط متقابل والدین با فرزندان در جنبه‌های مختلف نگاشته شده اما فقط در حوزه روانشناختی پرداخته شده است مانند کتاب فرهنگ تفاهم (شیوه‌های صحیح برقراری ارتباط با فرزندان) نوشته تامس گوردون ترجمه پریچر فرجادی؛ که هدف این اثر آموزش شیوه‌های صحیح و سازنده‌ی ارتباط والدین با فرزندان به زبان ساده و آسان است و آموزش مهارت‌ها و مراحل عملی و کاربردی را به والدین را یاد می‌دهد همچنین کتاب گفتارهایی در رابطه با روابط والدین با

فرزندان نوشته شکبیا السادات جوهری که کوشیده با بهره گیری از متون دینی به تنظیم رفتار والدین با فرزندان در قالب تربیت دینی پردازد. علاوه بر این آثار مقالات زیادی به موضوع پژوهش حاضر پرداخته اند مانند مبانی روانشناختی ارتباط موثر والدین با فرزندان در محیط خانواده نوشته محمدرضا احمدی، راهکارهای تعامل درست با فرزندان در نهاد خانواده از منظر آیات و روایات نوشته علی رهبر و تحقیقات دیگری که در این زمینه نگاشته شده به صورت مستقل به این موضوع پرداخته و فقط رابطه یه سویه والدین و فرزندان را بررسی نموده اند اما پژوهش حاضر به بررسی راهکارهای تقویت ارتباط و فهم متقابل بین والدین و فرزندان با توجه به متون دینی و روانشناختی می پردازد که با شناخت این راهکارها و تقویت آن به روابطی متقابل بر پایه احترام متقابل، برابری اجتماعی، مشارکت و مسئولیت پذیری در جامعه ای سالم دست یافت.

بخش اول: راهکارهای تقویت ارتباط والدین با فرزندان

الف- برقراری ارتباط عاطفی و کلامی

کانون پر محبت خانواده که بر اساس پیوند ازدواج تشکیل می شود از نگاه اسلام محبوب ترین بنیان اجتماعی است. سلامت - استحکام و اقتدار عاطفی خانواده در گرو برخورداری اعضا از بینش اجتماعی و آگاهی های لازم برای سازندگی و پیشگیری از درگیری است. برخی والدین درباره مهارت اداره خانواده آموزش ندیده اند. اگر زمان برقراری ارتباط کلامی بین همسران و فرزندان کم باشد منجر به سردی فضای خانواده و قطع ارتباط عاطفی می شود. در این پژوهش به ارائه راهکارهایی برای تقویت ارتباط والدین با فرزندان پرداخته می شود و در ادامه راهکارهای تقویت فهم متقابل بررسی می شود. لذا گونه های ارتباط شامل موارد زیر می شود:

۱- ارتباط کلامی

زبان مهمترین عامل ارتباطی انسان و کلام ساده ترین و کاربردی ترین وسیله تبادل و تفاهم انسان ها است. بسیاری از ارتباط های انسانی از طریق گفتگو شکل می گیرد. پس واژه ها و کلمات نقش ویژه ای در نقل و انتقالات مفاهیم و احساسات انسان ها دارد. (فرهادیان، ۱۳۷۵، ص ۱۲) ارتباط کلامی سازنده و مثبت در پیشرفت روابط خانوادگی اثر گذار است. کیفیت گفتگو میان والدین و فرزندان بر عزت نفس و سلامت روانی آنان اثر مستقیم دارد. (برک، ۱۳۹۹م، ص ۴۵)

تحقیقات نشان می‌دهد هر ارتباط کلامی مثبت شامل استفاده از واژه‌های محترمانه، لحن آرام، گوش فعال و همدلانه، تشویق به بیان احساسات، زمینه رشد اعتماد و کاهش پرخاشگری را در فرزندان فراهم می‌کند. (حسینی، ۱۴۰۱، ص ۹۰) و در مقابل، ارتباط آمرانه و انتقادی غالباً سبب اضطراب و پرخاشگری در فرزندان می‌شود. (پاپلیا؛ ماراتول، ۲۰۲۰م، ص ۱۲۳)

از دیدگاه اسلامی ارتباط کلامی صرفاً انتقال پیام نیست، بلکه عامل هدایت، تربیت و محبت است. متون دینی با تأکید بر کیفیت و محتوای گفتار، نشان می‌دهد که سخن نیکو، و استفاده از قول پسندیده در تعامل با فرزندان نقش اساسی در رشد ایمان، اخلاق و شخصیت آنان دارد از جمله آیه ۷۰ سوره احزاب که می‌فرماید: «وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا»، مفسران، قول سدیداً، را سخن راست، استوار و هدایتگر دانسته‌اند که موجب اصلاح روابط و جلوگیری از لغزش فرزندان می‌شود. «وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا» (بقره، ۸۳)، این آیه دستور به گفتاری خوش و دلنشین می‌دهد که شامل تعاملات خانوادگی نیز هست.

«فَقُولُوا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا» (طه، ۴۴)، خطاب به حضرت موسی؛ و هارون؛ حتی در برابر فرعون نرم‌گویی را توصیه می‌کند. بدین سان در ارتباط با فرزند که نیازمند محبت است، اهمیت این اصل دو چندان خواهد بود.

امام علی؛ در نامه به فرزندش امام حسن؛ از عباراتی مملو از محبت و خیرخواهی سخن می‌گوید که نمونه‌ای از ارتباط کلامی تربیت و محبت محور است. (شریف رضی، ۱۴۱۴ق، نامه ۳۱) این بیانات نشان می‌دهد شیوه سخن گفتن والدین نقش تربیتی و اخلاقی عمیقی در روحیه فرزندان دارد.

بنابراین ارتباط کلامی والدین و فرزندان، فراتر از انتقال پیام، یک فرایند تربیتی و اخلاقی است و تقویت مهارت‌های گفتاری والدین و آموزش شیوه‌های محترمانه از مهمترین عوامل در بهبود روابط بین والدین و فرزندان به شمار می‌رود که به رشد همه جانبه فرزندان و استحکام خانواده کمک می‌کند. (حسینی، همان، ص ۸۹) تلفیق یافته‌های روان‌شناسی و آموزه‌های اسلامی می‌تواند الگوی جامعی برای بهبود این نوع ارتباط فراهم آورد.

دیگر، عدم ارتباط مؤثر و صمیمانه، و درست برگرفته از شناخت صحیح روحیات، خلیات، نیازها و اقتضائات نوجوانی و جوانی از سوی والدین و مربیان زمینه‌ساز فاصله‌گیری جوانان از آنان می‌باشد. (همان)

ب- آشنایی و فراگیری سواد رسانه‌ای توسط والدین

در عصر اطلاعات که زندگی بشر به طور فزاینده‌ای تحت تأثیر رسانه‌ها و فناوری‌های دیجیتال قرار گرفته است، ارتقاء سواد رسانه‌ای دیگر یک انتخاب نیست، بلکه یک ضرورت حیاتی است. این ضرورت به ویژه در ارتباط با نسل جدید که از سنین پایین با دنیای مجازی و پیام‌های متنوع رسانه‌ای درگیر هستند دو چندان می‌شود، هر چند فرصت‌های بی‌نظیری برای دسترسی به اطلاعات و یادگیری فراهم آورده‌اند، اما چالش‌های جدیدی نیز در پی داشته‌اند. در این میان خانواده (والدین) به عنوان عنصری اساسی نقش محوری در تربیت و رشد فرزندان دارند، اما در عصر کنونی فقدان سواد رسانه‌ای کافی در والدین می‌تواند به سوء تفاهم‌ها و افزایش نگرانی‌ها، انتشار اطلاعات نادرست، و در نهایت تضعیف اعتماد و کاهش کیفیت تعاملات منجر شود. بنابراین به مهمترین روش‌های آشنایی و فراگیری سواد رسانه‌ای توسط والدین اشاره خواهد شد:

۱- ارزیابی محتوای مصرفی فرزندان

والدین با آشنایی کافی از اصول سواد رسانه‌ای می‌توانند محتوای مصرفی رسانه‌ای فرزندان را به خوبی ارزیابی کنند تا با چالش‌های ناشی از تأثیرات رسانه‌ها بر رفتار و نگرش فرزندان مواجه نشوند. تحقیقات نشان داده است که نوع کیفیت محتوای مصرفی کودکان و نوجوانان تأثیر مستقیمی بر هویت یابی، سبک زندگی و نگرش اخلاقی آنان دارد. (باقرزاده، خانواده و تربیت رسانه‌ای فرزندان، ۱۴۰۰) لذا والدین باید نقش فعالی در بررسی نوع و کیفیت محتوای مورد استفاده فرزندان ایفا کنند؛ چنانچه در منابع دینی بر مسئولیت والدین در هویت و صیانت از خانواده در برابر عوامل فساد و گمراهی تأکید دارد، در آیه: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ...» (تحریم، ۶) خداوند می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید خود و خانواده خویش را از آتشی که سوخت آن مردم و سنگ‌ها هستند نگاه دارید.»، این آیه به مسئولیت انسان در پیشگیری و نگهداری قبل از وقوع آسیب تأکید دارد. ارزیابی محتوای مصرفی فرزندان یک اقدام پیشگیرانه و تربیتی است باید به صورت پیوسته توسط والدین انجام شود. که این ارزیابی می‌تواند به صورت گفتگوی همدلانه با فرزندان، یعنی ایجاد فضایی امن برای تبادل نظر درباره تجربه‌های رسانه‌ای به جای استفاده از روش‌های صرفاً کنترلی باشد (باقرزاده،

همان) که این گفتگو خود نیازمند آموزش مهارت تحلیل محتوای رسانه‌ای توسط والدین دارد تا بتوانند به همراه فرزندان به تحلیل محتوای دریافتی پردازند و نگرش انتقادی خود را نیز تقویت کنند. (قادری، نقش سواد رسانه‌ای در تقویت ارتباط والدین و فرزندان، ۱۴۰۱)

۲- یادگیری مشارکتی با فرزندان

والدین به عنوان مربیان اولیه، نقش کلیدی در شکل‌گیری عادت رسانه‌ای سالم دارند. آنها باید نه تنها قواعدی برای استفاده از رسانه تبیین کنند بلکه خود را به عنوان الگویی برای فرزندان نشان ارائه دهند. مطالعات نشان می‌دهند که فرزندان که والدین آنها درباره محتوای رسانه‌ای با آنها گفتگو می‌کنند احتمال بیشتری دارند تا انتقادی فکر کنند و از محتوای نامناسب خوداری کنند. برای مثال بررسی مشترک یک خبر در کنار فرزند یا بحث درباره تصاویر غیر واقعی در رسانه‌ها، فرصتی برای یادگیری عملی تاب‌آوری رسانه‌ای خانواده را فراهم می‌کند، این رویکرد باعث می‌شود فرزندان در برابر دستکاری رسانه‌ای مقاوم‌تر شوند. (اکبری، سواد خبری فراتر از شناسایی منابع، سایت mingaiir) از این رو می‌توان یکی از روشهای موثر و نسبتاً جدید در حوزه آموزش رسانه‌ای والدین، یادگیری مشارکتی والدین و فرزندان معرفی کرده که در این روش به جای ایفای نقش کنترل‌گری، والدین در کنار فرزندان خود به آموزش فناوری‌ها، تکنیک‌ها و تحلیل‌های رسانه‌ای می‌پردازند. البته همزمان با روش مشارکتی والدین باید با توجه به سرعت تحولات فناوری، والدین از طریق مطالعه منابع معتبر مانند کتابهای مبانی سواد رسانه‌ای، دوره‌های آنلاین رسانه‌ای، وبینارها دانش رسانه‌های خود را به روز کنند.

نتیجه گیری

خانواده از نگاه اسلام محبوبترین بنیان اجتماعی است که سلامت آن از جنبه های مختلف، آینده جامعه را تضمین می کند. این سلامت تنها بعد جسمی را شامل نمی شود بلکه ارتباط سالم و قوی والدین با فرزندان که نقش حیاتی در رشد شخصیت ایشان دارد، برای تربیت نسل جدید در برمی گیرد. لذا تقویت ارتباط و افزایش فهم متقابل در خانواده بسیار مهم بوده و لازمه آن داشتن ابزار مناسب جهت تعامل بین فردی است که ساده ترین شیوه آن گفتار (کلام) است. این کلام می تواند عامل هدایت و تربیت و محبت باشد و یا اینکه موجب لغزش و گمراهی گردد. بنابراین ارتباط کلامی فراتر از انتقال پیام ساده است و تقویت این مهارت بین والدین و فرزندان منجر به بهبود روابط خانواده می شود.

کلام و گفتار بخشی از جریان ارتباط با دیگران است اما حرکات وضعی بدن چهره و مجموعه رفتار غیر کلامی در ارتباط با فرزندان هر کدام می تواند مؤثر تر از کلمات باشند و برای تأثیر بیشتر می توان این دو نوع ارتباط (کلامی - غیر کلامی) را با هم به کار برد. همچنین هرچه ارتباط عاطفی والدین با فرزندان بیشتر باشد روابط آنها محکمتر خواهد شد و با ارتباط نزدیک و صمیمانه با فرزندان و شناسایی نیازها و انتظارات آنها می توان از بروز اختلافات فرزندان با خانواده و گسست نسلی و پیامدهای منفی آن جلوگیری کرد.

فهرست منابع

*قرآن کریم.

*نهج البلاغه.

- ۱- ابن ابی الحدید، عبد الحمید بن هبه الله، **شرح نهج البلاغه**، ج ۲۰، قم: مکتبه آیه الله العظمی المرعشی النجفی (ره)، ۱۳۶۳.
- ۲- استریت، ادی، **مشاور خانواده**، مترجم: مصطفی تبریزی؛ علی علوی نیا، (به نقل از مجله معرفت، شماره ۴، تیرماه ۱۳۸۴)
- ۳- اکبری، خاطره، «سواد خبری فراتر از شناسایی منابع»، سایت mingair.
- ۴- امیرحسینی، زهرا، «اصول و شیوه های مؤثر در ارتباط والدین و فرزندان»، شماره ۱۱، (ISO) زمستان ۱۳۹۰.
- ۵- باقرزاده، مریم، **خانواده و تربیت رسانه ای فرزندان**، تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۴۰۰.
- ۶- برک، لورا، **روان شناسی رشد**، مترجم: یحیی سیدمحمدی، تهران: نشر ارجمند، ۱۳۹۹م.
- ۷- به پژو، احمد، **اصول برقراری رابطه انسانی با کودک و نوجوان**، تهران: انتشارات رویش، ۱۳۷۶.
- ۸- پاپلیا، دایانا؛ ماراتول، فلیس، **رشد و تحول انسانی**، مترجم: یحیی سیدمحمدی، تهران: انتشارات ویرایش، ۲۰۲۰م.
- ۹- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، **نورالحکم و دررالکلم**، ج ۴، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۳.
- ۱۰- حسینی، فاطمه، «نقش ارتباط کلامی والدین در بهبود روابط خانوادگی»، فصلنامه مطالعات تربیتی، شماره ۳، ۱۴۰۱.
- ۱۱- خیاط، خالد، «نقش والدین در درک متقابل و تفاهم نوجوانان»، نشریه پیوند، شماره ۳۳۰ و ۳۳۱، ۱۳۸۶.
- ۱۲- رهنمایی، احمد، **اصول و فنون مشاوره**، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۸۵.

- ۱۳- ریسی، کتایون؛ فراشبندی، رضا، «خانواده و شکاف بین نسلی». همایش ملی آسیب شناسی و آسیب زدایی پدیده شکاف بین نسلی»، (زمینه ها، چالش ها، و راهکارها). SID. دوره اول، ۱۳۹۶.
- ۱۴- شریف رضی، محمدبن حسین، **نهج البلاغه**، قم: دارالهجره، ۱۴۱۴ق.
- ۱۵- فرهادیان، رضا، **تربیت برتر**، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۵.
- ۱۶- فصل نامه اداره کل بهزیستی استان مرکزی - معاونت پیشگیری؛ دفتر مشاوره، «راهبردهای بالا بردن سلامت روانی فرزندان»، اسفند ۱۴۰۰.
- ۱۷- قادری، محمد، نقش سواد رسانه ای در تقویت ارتباط والدین و فرزندان، فصلنامه مطالعات رسانه‌ای، ۱۴۰۱.
- ۱۸- کلینی، محمدبن یعقوب، **اصول کافی**، ج ۲، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۷.
- ۱۹- مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره)، «فهم متقابل والدین با فرزندان»، نشریه معرفت، ج ۱۲۹، ۱۳۷۰.